

SPADE MEDIEVALE DIN COLECȚIA MUZEULUI CIVILIZAȚIEI DACICE ȘI ROMANE DIN DEVA

Daniel-Costin Țuțuianu

În studiul de față, dorim să revenim cu o încadrare mai exactă a două spade medievale, care fac parte din colecția veche a muzeului devean. Aceste piese au fost amintite într-un studiu¹ ca aparținând secolului al XV-lea, fără însă a se face o analiză mai atentă a caracteristicilor morfologice și de funcționalitate precum și o încadrare cronologică mai precisă.

Prima spadă (Pl. I/I), ce nu prezintă număr de inventar și pentru care nu se cunoaște nici locul descoperiri, s-a păstrat aproape întregă, doar în zona tășurilor și a vârfului lamei au dispărut prin corodare porțiuni destul de mici. Lungimea totală reprezintă în aceste condiții 1100,9 mm, iar greutatea este de 1485 g.

Lama spadei este zveltă, cu tășuri ușor convergente spre un vârf ascuțit și măsoară între gardă și vârful păstrat 932 mm și după evoluția vârfului se poate observa că lungimea originală a fost doar cu 10-15 mm mai mare. Lățimea lamei scade de la 56 mm la umerii de fixare a gărzii până la 41 mm în punctul de terminare al șențuirilor mediane. Grosimea lamei este de 6 mm sub gardă și scade la 4,6mm la mijloc și 3 mm în apropierea vârfului.

Șențuirile mediane sunt riguros trasate și au lungimea de 704 mm acoperind mai mult de 3/4 din lungimea lamei. Lățimea maximă a acestora este de 11 mm la gardă, de unde scade foarte puțin, în punctul de terminare al acestora fiind de 9 mm. Ca și în alte cazuri se observă continuarea lor pe tija mânerului cu cca. 20-25 mm.

Tija mânerului are lungimea de 97 mm, între gardă și buton, iar lățimea la gardă este de 27 mm pentru ca la intrarea în buton să fie de 12 mm. Grosimea măsurată în aceste puncte este de 10 respectiv 7 mm.

Garda este dreaptă și măsoară în lungime 234 mm având un profil dreptunghiular cu laturile de 11/16 mm în partea centrală și circular cu diametrul de 9 mm, iar spre extremități se evazează până la 16 mm.

Butonul mânerului are un aspect discoidal, generat de două trunchiuri de con foarte scunde, intercalate de un cilindru plat. Diametrul total al butonului este de 56 mm, iar diametrele suprafețelor plane circulare generate pe cele două fețe, care sunt greu vizibile, măsoară 37 mm, în timp ce grosimea reprezintă 29 mm, spre marginea de sus unde este ușor aplatizat fiind de 28 mm.

1. Andruș, 1994, p. 337.

Butonul nu este străpuns de tija mânerului, iar urme de nituire nu sunt vizibile, ceea ce îndreptățește afirmația că fixarea s-a făcut prin batere pe tija rece, a butonului cald.

Potrivit tipologiei spadelor medievale, propusă de Z. K. Pinter², această piesă face parte din Grupa B, spade ale evului mediu dezvoltat, ce cronologic se încadrează de la prima parte a sec. XI-lea până la sfârșitul sec. al XIV-lea, eventual începutul secolului următor³.

Urmărindu-se caracteristicile părților componente cât și al funcționalității, spada s-ar încadra în tipul VIII⁴, subtipul VIIIb⁵, categoria G, lamă pentru lovit și împuns⁶, mâner pentru o mână⁷, gardă varianta f⁸, butonul tipul8⁹.

Spada este bine proporționată, centrul de greutate căzând între mijlocul lamei și gardă, asigurând în acest fel o deosebită manevrabilitate și în același timp o forță de lovire suficient de mare.

În consecință, spada de la Deva, este o armă extrem de eficientă pentru lovit și împuns fiind folosită cu o singură mână. Astfel de piese sunt destul de des întâlnite întrunind toate condițiile unor spade cavalerești eficiente în lupta din șaua calului, vârful ascuțit fiind ușor manevrabil spre interstițiile armurii, iar lovirea cu tășurile suficient de puternică împotriva unui inamic cu echipament defensiv ușor.

O asemenea încadrare cronologică largă poate fi restrânsă prin analizarea piesei comparativ cu alte spade asemănătoare, descoperite în spații geografice apropiate.

Spade cu buton discoidal, cu lamă pentru lovit și împuns, cu mâner pentru o mână au fost descoperite la Făgăraș¹⁰ și Timișoara¹¹, deosebiri, minore întâlnindu-se doar în ceea ce privește dimensiunile. Tot în zona Banatului întâlnim și alte piese de corespondență tipologică, păstrate însă fragmentar cum sunt cele de la Timișoara - Pădurea Verde sau Nerău¹².

Arme identice ca formă a părților componente, dar diferind în dimensiunea mânerului, prevăzute cu mânere pentru o mână și jumătate, deci mai potrivite luptei pentru infanterie se întâlnesc la Alba-Iulia¹³ și la Hamba¹⁴ (jud. Sibiu).

Mare parte a tipologiilor existente folosesc drept criteriu de clasificare forma butonului, a mânerului și a gârzii, iar pe aceste criterii se bazează în general și încadrarea cronologică a materialului.

A. Ruttkay, studiind armamentul medieval din Slovacia stabilește patru tipuri cronologice pentru spadele cu buton discoidal, tipurile: „XVI”, „XVII”, „XVIII” și

2. Pinter, 1999, vezi cap. VI, Forme de spade și săbii în Transilvania și Banat (sec. IX - XIV).

3. Ibidem, p. 94.

4. Ibidem, p. 133.

5. Ibidem, p. 137.

6. Ibidem, p. 95.

7. Ibidem, p. 96.

8. Ibidem, p. 97.

9. Ibidem, p. 99; PI 32/8.

10. Pinter, Dragotă, 1996, p. 69 sq; Ibidem, p. 138.

11. Pinter, 1998, p. 375-376; Ibidem, p. 139.

12. Ibidem, p. 377, p. 139.

13. Ibidem, p. 140.

14. Rill, 1983, p. 82, p. 140.

„XIX”. Pieseile cele mai asemănătoare, cu cea în discuție, sunt reprezentate de tipul „XVIII”, cu garda tipul 13¹⁵, exemplificate prin spada de la Gajary¹⁶, cu mâner pentru o mână, sau cele de la Trečin¹⁷ și Kluknava¹⁸, cu mâner pentru două mâini.

Pentru spadele de acest tip el propune ca datare perioada cuprinsă între ultimul sfert al secolului al XIII-lea până spre jumătatea secolului al XIV-lea (1280-1350)¹⁹.

A.B. Hoffmeyer, încadrează spadele cu buton discoidal în grupa III, numite spade romanice, și datorită numărului mare de asemenea piese și al varietății lor, întocmește trei subtipuri, respectiv III-a, III-b, III-c²⁰. Spada descrisă de noi se încadrează cel mai bine în subtipul III-c²¹, pentru care propune o datare largă, cuprinsă între începutul secolului al XIII-lea și mijlocul secolului al XIV-lea²².

A.N. Kirpicinikov, analizând piesele din spațiul Rusiei, include armele cu buton discoidal în tipul „VI” al clasificării sale, dar exemplifică doar cu exemplare târzii, pentru două mâini, datele după secolul XIV²³.

În studiul referitor la armele medievale din Serbia, Bosnia și Dubrovnik, al cercetătorului Gavro A. Skrivanic, găsim o serie de piese care prezintă asemănări cu spada descrisă de noi în prezentul studiu. Aici întâlnim ca analogii spade datele în acest interval cronologic și de aceeași factură tipologică, dintre care amintim spada de la Muzeul JNA din Belgrad sau cea de la muzeul din Sarajevo²⁴.

Acest tip de spade au fost preferate față de alte forme, lucru dovedit și de reprezentarea lor de către artiștii secolelor XII-XIII, pe miniaturi, icoane, piatră, sigilii, gravuri. Ele sunt imitate și de cinci spade vechi de jucărie descoperite la Novgorod în straturile aparținând secolului XIII și începutul secolului XIV²⁵.

De asemenea perioada secolelor XIII-XIV, reprezintă înflorirea și ascensiunea statului sârb și bosniac și drept urmare are loc și dezvoltarea armatei și înarmării.

Trecând în revistă spadele pictate pe frescele bisericilor din această zonă, întâlnim în cea mai mare parte piese cu buton discoidal caracteristice pentru această perioadă de timp. Interesante sunt schițele spadelor din frescele ce reprezintă o serie de sfinți sau scene biblice ce se întâlnesc în biserici ca: Sf. Clement din Ohrid (1295)²⁶, St. Nagoricina (1318)²⁷, Graceanița (1320)²⁸, Dečani (1338-1350)²⁹, Lesново (1349)³⁰.

15. Ruttkay, 1976, p. 249; vezi tipul XVIII, p. 260.

16. Idem, 1975, p. 143; p. 162, Pl. II/5.

17. Ibidem, p. 179, Pl. 15/4; p. 182.

18. Ibidem, p. 148; a.a., 1976, p. 260.

19. Idem, 1976, p. 262.

20. Hoffmeyer, 1954, vol II, p. 185 sq.

21. Ibidem, vol. II, Pl. XII, XIII, XIV, XV.

22. Ibidem, p. 188-190.

23. Kirpicinikov, Medvedev, 1985, P. 326, Pl. 118.

24. Skrivanic, p. 53, Pl. 16/1,4.

25. Kirpicinikov, 1966, p. 55.

26. Skrivanic, p. 46, Pl. 10a/8.

27. Ibidem, p. 45, Pl. 10/5, 6, 7.

28. Ibidem, p. 46, Pl. 10a/1.

29. Ibidem, p. 47 - 48, Pl. 10b/10, 11, 13, 16, 17.

30. Ibidem, p. 74, Tab. V.

Forme de astfel de spade se mai întâlnesc pe pietrele de mormânt sau pe banii unor conducători ca regele Dragutin, regele Milutin, țarul Dușan sau banul Tvrtko³¹.

În țara noastră reprezentări ale acestui tip de spade întâlnim la Bistrița, pe epitaful zidit în biserica evanghelică, unde este cea mai veche lespede funerară medievală păstrată în Transilvania, datată 1320 sau 1330³².

Z.K. Pinter în tipologia propusă, de fapt prima și singura tipologie privind spadele medievale din țara noastră, datează piesele ce fac parte din subtipul VIII b, în perioada ce se extinde din ultimul sfert al secolului al XIII-lea până spre jumătatea secolului al XIV-lea³³.

Având în față aceste exemple putem considera că spada de la Deva nu poate fi datată în sec. XV, chiar dacă a existat posibilitatea folosirii ei în acest secol³⁴, cea mai bună încadrare cronologică fiind perioada anilor 1275-1350.

Cea de-a doua spadă (Pl. I/2), aflată în colecția muzeului, care face obiectul studiului nostru, s-a păstrat întreagă observându-se urme de corodare în zona vârfului și a butonului. Ca și pentru prima spadă nu se cunoaște, din păcate, locul descoperirii și nu prezintă număr de inventar. Lungimea totală în condițiile actuale este de 1009,5 mm iar greutatea de 1255g.

Lama dreaptă prevăzută cu două tăișuri ce converg spre un vârf ascuțit, măsoară în lungime 888 mm, drept urmare lățimea lamei scade uniform de la 30 mm la umerii de fixare ai gărzii, spre 18 mm la mijloc și 9 mm la vârf. Grosimea lamei este de 11 mm sub gardă și scade la 9 mm, la mijloc, pentru ca la vârf să fie de 5 mm.

Pe fețele lamei nu sunt vizibile șențuri mediane, ci suprafețe plate din care coboară tăișurile, conferind lamei o secțiune lenticulară.

Mânerul a fost făurit din aceeași bucată de metal cu lama, în prelungirea acesteia, tija măsurând între gardă și buton 169 mm, lățimea la gardă fiind de 12 mm pentru ca la intrarea în buton să fie de 16 mm. Grosimea tijei mânerului este de 9 mm la gardă, respectiv 7 mm la intrarea în buton.

Garda este dreaptă și are lungimea de 144 mm, prezentând în secțiune un profil pătrat cu colțurile puțin rotunjite cu latura de 14 mm. În prezent, garda culisează pe mâner, ceea ce permite observarea unor detalii tehnice de fixare. În urma observării acestor detalii s-a ajuns la concluzia următoare: garda spadei nu este cea originală, ea provenind se pare de la alt tip de spadă, deoarece orificiul de prindere pe mâner în partea dinspre lamă este mai mare decât lățimea umerilor acesteia. Această deschidere a gărzii după cum s-a constatat este de 60 mm. De aceea vom încerca o scurtă analiză a acestei stări de lucru.

Garda, prin dimensiunile ei, nu are doar scopul de a opri alunecarea pumnului spre tăișurile lamei, revenindu-i și un rol defensiv. De asemenea dă posibilitatea încrucișării spadelor în luptă și a barării loviturilor adverse cu spada și nu numai cu scutul. Lungimea gărzii reprezintă un element sigur de datare, cu cât garda este mai scurtă cu atât arma este mai veche³⁵. În condițiile date garda spadei de la Deva este

31. Ibidem, p. 52, Pl. 15.

32. Vătășianu, 1959, p. 164, fig. 143.

33. Pinter, 1999, p. 142.

34. Vezi nota 50.

35. Pinter, 1999, p. 93.

posibil să fii aparținut unei spade mai timpurii, deoarece face parte din grupa scurtă și masivă ce cronologic este caracteristică pentru perioada secolelor X-XII³⁶.

Butonul, destul de masiv, este străpuns de tija mânerului și apoi este bătut și nituit aplicându-se pentru o mai bună fixare la capătul de sus o șabă dreptunghiulară. Butonul, cu urme de corodare, are un aspect poligonal cu colțurile rotunjite și este plat, din suprafețele laterale evoluând în zonele centrale trunchiuri de con. Distanța măsurată între cele două trunchiuri de con este de 50 mm iar înălțimea de 44 mm.

Pornind de la caracteristicile părților componente cât și al funcționalității, conform tipologiei propuse de Z. K. Pinter, cea de a doua spadă de la Deva s-ar încadra în Grupa B, tipul XII³⁷, categoria I, lamă pentru împuns³⁸, mâner pentru o mână și jumătate³⁹, gardă varianta c⁴⁰, buton tip 11⁴¹.

Prezența butonului masiv care asigură echilibrarea armei prin contrabalans, face ca centrul de greutate să cadă pe lamă foarte aproape de gardă. Răspândirea unei astfel de spade trebuie pusă în legătură cu apariția unor cămăși de zale din sârmă împletită tot mai complicat dar mai ales a primelor platoșe din plăci metalice, împotriva cărora este necesar un vârf ascuțit pentru împuns care să pătrundă prin interstițiile armurii.

În acest punct al evoluției spadelor se pot plasa și începuturile artei scrimei, deci a luptei fără scut, în care lama nu mai era folosită doar pentru lovit revenindu-i un rol defensiv, partea activă deci rolul ofensiv avându-l vârful⁴².

Piese asemănătoare cu spada descrisă în studiul de față, pentru teritoriul românesc nu am întâlnit până în momentul de față. La nivelul de cercetare de până acum singurele spade care după forma butonului s-ar putea încadra în perioada respectivă ar fi cele două spade de la Oradea, aflate în colecția Muzeului Țării Crișurilor⁴³. Cu toate acestea, butonul este singura asemănare deoarece cele două spade au lama pentru lovit și împuns, mânerul pentru două mâini ce se pretează cel mai bine luptei de infanterie dar nu se exclude nici lupta călare.

În lucrările de specialitate ce tratează spadele medievale din zona învecinată României apar piese cu lamă ascuțită pentru împuns și cu buton discoidal sau poligonal în număr mare în Polonia, Slovacia, Ungaria, datate între sec. XIV și XVI, dar toate sunt prevăzute cu mâner pentru două mâini și intră în categoria spadelor grele, pentru lovit și împuns, folosite și de infanterie și de cavalerie⁴⁴.

O spadă cu acest tip de buton și cu lamă pentru împuns, dar cu mâner de două mâini, întâlnim în Serbia, la muzeul din Koprivnica fiind datată la mijlocul secolului al XIV-lea⁴⁵.

36. Radoslav, Lazin, 1986-1987, p. 59-62; Pinter, 1992-1994, p. 235-241; Ibidem, p. 115, 120.

37. Pinter, 1999, p. 151.

38. Ibidem, p. 95.

39. Ibidem, p. 96.

40. Ibidem, p. 97.

41. Ibidem, p. 99; Pl. 32/11.

42. Ibidem, p. 85.

43. Ibidem, p. 148-150.

44. Ibidem, vezi notele 644, 645, 646.

45. Demo, 1983-1984, p. 228-231, Pl. 2/1, 4/2.

Tipologia realizată de A.B. Hoffmeyer, încadrează acest gen de spade în cadrul grupei III, numită și grupa spadelor romanice, mai precis subtipul III-c. Acest subtip, la rândul său, este împărțit urmărindu-se detaliile, tipul de lamă, inscripțiile și proporțiile dintre mâner și lamă, în romanice (1150-1350) și post-romanice (după 1350). Această ultimă grupă este paralelă cu spadele gotice, cu butonul în formă de pară din grupa IV⁴⁶.

Spadele post-romanice, din subtipul III-c, sunt împărțite, la rândul lor, în două grupe, una aproximativ de la 1350 până la 1400, iar cealaltă de la aproximativ 1400 până la 1500. Spada aflată în colecția muzeului din Deva, își găsește unele analogii în grupa spadelor post-romanice, mai precis a celor datate între anii 1350-1400⁴⁷.

Spada de la Deva se înscrie astfel în linia evolutivă a armelor ușoare ce vor supraviețui celor grele, datorită răspândirii duelului particular și artei scrimii. Alte piese ce se pot încadra în această categorie sunt spadele de la Orăștie⁴⁸ și Simeria Veche⁴⁹ care sunt datate cel mai probabil la sfârșitul secolului al XIV-lea sau începutul secolului al XV-lea, în această perioadă de timp fiind datată și spada de la Deva.

Încadrarea acestor spade în bogata istorie a zonei este îngreunată de lipsa unor contexte arheologice, ele aparținând colecției vechi a muzeului de vean, nepăstrându-se nici o informație în ceea ce privește proveniența lor (descoperire ocazională sau de colecție).

Desigur durata folosirii este greu de stabilit, o dovadă clară a folosirii unor astfel de spade în mediul rural, mult timp după ce în mediul elitelor militare erau uzate fizic și moral, furnizând-o gravura lui Albrecht Dürer din anul 1495⁵⁰.

Cronologia propusă pentru spadele de la Deva ne face să le punem în legătură cu perioada tulbură, încărcată în evenimente militare de la sfârșitul sec. XII și începutul sec. XIV, când au loc luptele succesoriale de după stingerea dinastiei arpadiene până la încoronarea lui Carol Robert de Anjou; pentru ca începând din deceniul doi al sec. XIV, rolul militar al locuitorilor de aici să cunoască o creștere deosebită datorită atât participării la numeroase campanii organizate de regalitate, dar mai ales, apariției în zonă a pericolului otoman.

46. Hoffmeyer, 1954, vol. II, p. 189.

47. Ibidem, Pl. XX, XXI, XXIV/c

48. Cosma, Pinter, 1995, p. 87-90.

49. Țuțuianu, 1999.

50. Pinter, 1999, p. 49, 142.

**MEDIEVAL SWORDS FROM THE COLLECTION OF THE MUSEUM OF
DACIAN AND ROMAN CIVILIZATION - DEVA***Abstract*

This article wants to be a better analysis of two medieval swords which are in the Museum's collection.

First, it has been proposed a later dating for them – the XVth century. Then, having access to a series of papers which directly refer to the evolution of the medieval swords, it has been tried a more exactly integration of them.

The first one belongs to the type VIII, subtype b, the category G – blade for striking and thrusting, handle for one hand, guard variant f, button type 8 – in accordance with Z.K. Pinter's typology. Chronologically, it is placed between the last quarter of the XIIIth century and the first half of the XIVth one.

The second one belongs to the type XII, category I – blade for thrusting, handle for one and half hand, guard variant c, button type II – after the Z.K. Pinter's typology. Chronologically, it is dated from the second half of the XIVth century to the beginning of the XVth one.

The second one belongs to the type XII, category I – blade for thrusting, handle for one and half hand, guard variant c, button type II – after the Z.K. Pinter's typology. Chronologically, it is dated from the second half of the XIVth century to the beginning of the XVth one.

BIBLIOGRAFIE

- Andruș, R., *Spade și săbii din colecția muzeului de vean*, în *Sargetia*, XXV/1992-1994, p. 337-343.
- Cosma, A., Pinter, Z. K., *O spadă medievală descoperită ocazional în Orăștie*, în *Anuarul ICSU*, 2/1995, p. 87-92.
- Demo, D., *Srednjovjekovni macevi u muzeju grada Koprivnice*, în *VAMZ*, XVI-XVII/1983-1984, p. 211-240.
- Hoffmeyer, A. Bruhn de, *Middelalderens tvaeggede svared*, I-II, Kobenhavn, 1954.
- Kirpicinikov, A. N., *Drevnerusskoe oruzie, Meci i sabli IX-XII*, în *Arheologia SSSR, Svod archeologia*. EL-36, 1966.
- Kirpicinikov, A. N., Medvedev, A. F., în *Arheologia SSSR*, Moskva, 1985.
- Pinter, Z. K., *Spada medievală din mormântul de călăreț de la Deva, considerații tipologice și cronologice*, în *Sargetia*, XXV/1992-1994, p. 235-246.
- Pinter, Z. K., Dragotă, G., *Spade medievale din colecția Muzeului Țării Făgărașului*, în *Anuarul ICSU*, III/1996, p. 67-74.
- Pinter, Z. K., *Spade medievale din colecția Muzeului Banatului din Timișoara*, în *AnB-S.N.*, VII/1998, p. 373-380.
- Pinter, Z. K., *Spada și sabia medievală în Transilvania și Banat (secolele IX-XIV)*, Reșița, 1999.
- Radoslav, D., Lazin, G., *Spada feudal-timpurie de la Vetiş*, în *Studii și Comunicări Satu Mare*, 7-8/1986-1987, p. 159-162.
- Rill, M., *Mittelalterliche Schwerter im Brukenthalmuseum*, în *FVL*, 26-2/1983, p. 80-84.
- Ruttkay, A., *Waffen und Reiterausrüstung des 9. Bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei*, în *Sl Arch.*, XXIII-1/1975, p. 117-216.
- Ruttkay, A., *Waffen und Reiterausrüstung des 9. Bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei*, în *Sl Arch.*, XXIV-2/1976, p. 245-395.
- Skrivanic A. Gavro, *Oruzije u srednovekonoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku*, Beograd, 1957.
- Vătășianu, V., *Istoria artei feudale în Țările Române*, I. București, 1959.
- Țuțuianu, D.C., *Spade medievale descoperite la Simeria Veche*, în *AnB-S.N.*, VII, sub tipar.